

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya	
Dergi No.	56693
Çıktığı tarih	6-4-1950

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi

Cilt VII. Sayı: 1

★

Mart 1949

İNGİLİZ DEVLET ARŞİVİNDE VE KÜTÜPHANELERİNDE
TÜRKİYE TARİHİNE AİT BAZI MALZEMEYE DAİR

Dr. AKDES NİMET KURAT

Tarih Profesörü

I

THE PUBLIC RECORD OFFICE

(Londra, Devlet Arşivi)

İstanbul'daki Başvekâlet Hazinei Evrakı'nın benzeri olan The Public Record Office, İngiltere'nin en büyük ve en mühim Arşividir. Londra'nın, City'ye yakın bir yerinde, muazzam bir binayı işgal eden bu müessesenin resmen tesisi 1838 yılında olmakla beraber, temasları 1199 tarihine kadar çıkar. Bu tarihlerdenberi, İngiltere hükümetinin resmî muhaberatının kopyaları alınır ve muhafaza edilirdi. Bu maksadla bir kalem dairesi, the Chancery, tesis edilmişti; sonraları bu daire kendi başına bir müessese haline getirildi; 11 kâtipten teşekkül eden bu kalem dairesinin şefine de *Master of the Rolls* denmişti. Burada devlet işlerine taalluk eden evrak ve muhaberatın kopyaları muhafaza edilirdi. Bu makam ve unvan bugüne kadar devam ettirilmiş; Master of the Rolls bugün dahi Arşivin müdürü sayılır; fakat Arşivi fiilen idare eden muavinidir (The Deputy Keeper). The Public Record Office'in işgal etmekte olduğu bina 1851 de yapılmıştır; sırf bir Arşiv binası olarak yapıldığı cihetle, Avrupa'daki Arşivlerin en iyilerinden biri sayılır. Vesikaların muhafazası, yerleştirilmesi ve çalışanlara ulaştırılması işi çok mükemmeldir. Ve-

Türk Dili ve Edebiyatı
KİTAPLARI A. 5354

sikaların tasnifi işi çoktan bitmiş (Türkçe ve şark dillerindekiler müstesna), kataloglar ve listeler iyi bir şekilde tanzim edilmiş olduğundan, burada muhafaza edilen her vesikadan faydalanmak mümkündür; foto-stat servisi de çok iyidir; istenilen her vesikanın fotokopyası kolaylıkla çıkartılabiliyor.

Arşiv teşkilâtı ve çalışma yollarını göstermek maksadiyle yazılan eserlerin mevcudiyeti, müdekkiklerin işini kolaylaştırıyor (bk. Hilary Jenkinson, *A manual of Archive administration*. London 1937; V. H. Galbraith, *An introduction to the use of the Public Records*. Oxford, 1934). Londra Devlet Arşivindeki elyazmalarına ait ayrıca bir eser mevcuttur: M. S. Giuseppi, *A guide to the manuscripts preserved in the Public Record Office*. 2 Vols London 1923 - 1924.

The Public Record Office'in esas malzemesini İngiltere tarihine ait vesikalar teşkil eder; diğer memleketleri ilgilendiren malzeme ise, bu memleketlerin İngiltere ile olan münasebetlerinin derecesine göre değişir. Türkiye ile münasebetler ancak 1580 yıllarına doğru başlamış ve gelişmiş olduğundan Türklere ait vesikalar da ancak bu tarihlerden itibaren mevcuttur. Bu vesikalar, Türkiye'de kalan İngiliz elçileri, konsolosları ve ticaret ajanlarının gönderdikleri yazılar ve bir de Osmanlı Padişahları, Vezir-i âzamları, Trablusgarp, Tunus ve Cezayir beyleri tarafından yazılan nâmeler ve mektuplardan ibarettir. Bu cins muhaberat, muhtelif yıllara göre sıralanmış olup, defter adedi 70 den fazladır. Bunların muhteviyatı umumî mahiyetteki listelerde gösterilmiştir: *Lists and Indexes, No. XIX. Lists of Volumes of State Papers, Foreign, preserved in the Public Record Office*. London 1904 (matbu).

Turkey (General Correspondence) 53-54 pp.

STATE PAPERS 97.

Birinci defter : (1) 1577-1589 (yılları).... Letters and Papers (Mektuplar ve evrak)

STATE PAPERS 102.

Royal Letters, Turkey.

61. 1580-1668 (Türkçe nâme-i Humayunlar)
62. 1689-1774 (Türkçe nâme-i Humayunlar)

STATE PAPERS 102.

4. (Tasnif edilmemiş bir halde Türkçe vesikalar)

STATE PAPERS 105.

216. (Consular Archives) Türkçe ve İtalyanca terceme-leriyle; XVIII. yüzyıl başlarına ait.

TREATY PAPERS, Turkey.

72. 1577-1698

STATE PAPERS 108.

540. 1641 Oct. 28. Original capitulations granted to the English nation as confirmed by Sultan İbrahim I. to Sir Sackville Crow. (Kapitülasyonların türkçe aslı)
541. 1641 (Türkçe aslından İngilizceye tercemesi).

Bunlardan başka The Levant Company'ye ait birçok malzeme mevcuttur ki, İngiliz-Türk münasebetlerini tetkik ve bilhassa Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik durumunu araştırmak bakımından çok önemlidir (bk. Alfred Wood, *A History of the Levant Company*, Oxford 1935).

The Public Record Office'deki malzemenin mühim bir kısmı neşredilmek suretiyle, ilim adamlarının istifadesine sunulmuş bulunuyor; büyük bir kısmının da hulâsaları ve indeksleri basılmıştır. Bu cins matbu neşriyate dair bk. *Government Publications. Sectional List No. 24. RECORD PUBLICATIONS*. Revised to 31 st. January, 1947. Türk-İngiliz münasebetlerini ilgilendiren, kraliçe Elizabet devrine ait neşriyat 14-15. sahifelerde gösterilmiştir: *CALENDARS OF STATE PAPERS, Foreign, Elizabeth*; bu kayıtlar Vol. XIV. ten itibaren başlıyor.

Vesikaların ehemmiyetine göre bazan kısa ve bazen geniş hulâsaları İngilizce olarak verilen bu *Calendar*'ların her cildinin sonuna muvafık indeksler konmuştur; bu indekslerin sadece gözden geçirilmesi suretiyle dahi The Public Record Office'de Osmanlı İmparatorluğuna taalluk eden malzemenin mahiyeti hakkında bir fikir edinmek mümkün oluyor.

İngiliz Arşivleri neşriyatı arasında, yalnız Public Record Office'deki değil, İngiltere tarihiyle ilgili yabancı memleketler Arşivlerindeki malzeme de fevkalâde enteresandır; Fransa, İspanya, Venedik ve bazı diğer memleketlerdeki orijinal malzemenin İngilizce hulâsaları (veya olduğu gibi tercemeleri), *RESEARCH IN FOREIGN ARCHIVES* bölümü ile yayımlanmıştır; bunların Venedik Arşivlerinden alınanları Osmanlı Tarihi ile de ilgili olmak itibarıyla, ehemmiyetlidir: *CALENDARS, VENICE. State Papers and Manuscripts relating to English Affairs, existing in the Archives and Collections of Venice, and in other Libraries of Northern Italy*. Şimdiye kadar 37 cildi basılan bu mühim külliyat 1202 yılından itibaren başlar ve 1672 ye kadar gelir; kalan kısmının neşrine devam edilmektedir. VII—XI. cildlerinde Türk-İngiliz münasebetlerinin başlangıcı ve ilk devrine ait gayet enteresan kayıtlara rastlanıyor; meselâ İngiltere'ye giden ilk Türk elçisi Mustafa Çavuş'a ait (1607) esaslı malûmat - bildiğimize göre-yalnız bu külliyatta mevcuttur.

Ancak umumî hatlarıyla temas ettiğimiz "The Public Record," ve "The British Records Association," neşriyatının Osmanlı-Türk tarihini tetkik bakımından ehemmiyeti meydandadır. Osmanlı İmparatorluğu Tarihinin

esaslı olarak işlenmesi ve aydınlanması yolunda, Avrupa Arşivlerindeki malzemenin bilhassa nazarı itibara alınması gerektiği bir daha kendini göstermektedir. İstanbul'da uzun müddet kalan yabancı elçilerin, kendi hükümetlerine gönderdikleri raporları, Türkiye tarihinin siyasî, sosyal ve iktisadî cihetlerine taallük etmeleri hasebiyle, Osmanlı vak'anüvislerini, bilinen arşiv malzemesini tamamlamak, kontrol etmek için birinci derecede kaynak mahiyetindedirler.

Venedik Balyos(Bailo)larının bize ait raporlarıyla, Fransız elçilerinin mektuplarında ve İngiliz elçilerinin raporlarında — bazen yanlış olmakla beraber — Türkiye'ye ait çok teferruatlı ve gayet mühim kayıtlara rastlıyoruz. İstanbul'a gelen ilk İngiliz elçisi William Harborne (1583-1588) tarafından gönderilen ve Public Record Office'de muhafaza edilen yazılar bu kabildendir. *State Papers* 97./1. de bu cinsten çokça malzeme bulunuyor; İngilizce, Lâtince ve İtalyanca olarak kaleme alınan bu mektuplarda, Osmanlı Devletinin siyaseti, Devlet adamları, Huzura kabuller, İstanbul'daki yabancı elçiler arasındaki rekabetler v. s. hakkında etraflıca malûmat veriliyor. Bu hususta bir fikir vermek üzere bunlardan bir tanesini naklediyoruz :

(F. C. 1583, 696-697 pp)

(738. Harborne'dan Walsingham'e)

"Bizim buraya gelişimiz münasebetiyle birçok söz oldu ve tahminler yürütüldü, ve herkes kendi görüşüne göre aynı şey hakkında muhtelif tefsirlerde bulundu; daha evvel İngiltere'den alınan doğru malûmata bakmaksızın, bilhassa bize karşı kötü niyet besliyen bütün mütaassıp-papistler (katolikler) bize olan düşmanlıklarından ötürü, hakkımızda fena sözler sarfettiler; zira, bizim bir elçi gibi telâkki edilerek iyi bir kabul görmemiz, Kraliçe'nin çekinilmesi lâzım gelen bir düşman olduğu yollu — kendi manâsız dileklerine uygun olarak yaydıkları — şayieler tesirsiz kaldı. Fransız'lar ve Venedik'liler var kuvvetleriyle bize karşı çalıştılar; fakat onların kötülükleri karşılık buldu; Venedik Balyosu kendisinin bu türlü hareketini inkâr ediyor; Fransız elçisi de bu hareketinin, efendisinden aldığı emre binaen olduğunu, ve ancak bayrak meselesinden ileri geldiğini iddia etti ve efendisinden alacağı ikinci bir mektuptan sonra, eski dostluğunu yenileteceğini söyledi; fakat zehirlerini dışarıya atmak için herhangi bir fena ahval zuhurunu (ki Tanrı bundan muhafaza etsin) ve kötü bir olayı beklemeleri hasebigle, onlara karşı daima şüphe beslememiz lâzımgelmektedir.

Buna bakmaksızın, kendi menfaatımızın icabı olarak, Fransa elçisini açıkca düşman etmektense, hislerini gizliyen bir dost diye telâkki eder görünmek yerinde olur.

Macaristan'la ilgili olarak gelen (Alman) İmparatoru elçisi ise, her itibarla bize karşı dostluk gösterdi ve efendisi (İmparator) adına her türlü

nezakette bulundu. Pâdişah, Kraliçe tarafından gönderilen hediyeleri büyük bir şükran ve sonsuz bir takdirle kabul etti ve Vezîr-i âzam'a, bize taalluk eden işleri iltizam etmesini emretti; (Vezîr-i âzam) ise bilâkis, gizlice, kendisine verilen hediyelerin yeter derecede olmadığı şikâyetinde bulundu; (Vezîrin) boş güreğinin Venedik altınlarıyla doldurulmuş olduğunu zannediyoruz; bazı ahvalde bizim için çetin olmakla beraber, kendisinden zoraki bir himaye elde etmek mümkün olacaktır (metnin bu kısmı çok muğlâktır); böylece Cerberus (mitolojideki köpek) bir müddet havlammamak üzere lokmasını almış olacaktır.

Kubbe Vezîrlerinden beşincisi olan Paşa ki, adı Ferhad'dır, İran'a karşı gönderildikten sonra dönen, Sinan Paşa'nın yerine, muavini Osman'a katılmak üzere, 30.000 kişi ile gitmiştir; bunların ekserisi Sipahi'dir; golda bunlar ve Yeniçeri'ler arasında kuvva çıkmış ve her iki taraftan çok adam ölmüştür; fakat kalan kısım geçip gitmiştir. Bunlar arasında harab olan Şirvan ve sonra Revan şehirlerinde kale yapmak üzere on bin Cebeci (yapı ustası) olduğu söyleniyor. Bu adam (Pâdişah) ise Media ve Asur'un harabeye dönen bir kısmını, sayısız miktarda kendi sahasındaki yerler tahrib edilmek suretiyle çok pahalıya satın almıştır ve hali hazırda bir barış akdetse de memnun olacaktır. Fakat karşısındaki, (yani Acem Şahı) elinden giden yerler iade edilmedikçe, bu babda bir şey dinlemek istemez; (Acem) elçisi ise burada kendi evinde mahbus vaziyetindedir.

Hıristiyanlara karşı yapılan harblerde bu devletin hiçbir zaman bu kadar sarsılmadığını buranın en akıllı adamları söylüyorlar ve yukarıda zikredilen ihtimalin (barışın) gerçekleşeceğini mümkün görmüyorlar. Çok uzun ve zahmetli bir yol yürümekten, yarı aç bir halde bulunan ve cesaretini kaybeden asker, evine dönmesini müjdeliyecek iyi haberleri her an beklemekte iken, efendileri (Padişah) zaptettiği yerleri elinde muhafazadan başka bir şey düşünmemektedir. Onların (yani Türkler'in) sıkıntıları bizim için sevinç teşkil ettiğiinden, Tanrı devamettirsin.

Macaristan'la dostluk, geçen Noelden başlamak üzere, sekiz yıl için uzatılmıştır; Macarlar mutad senevi 60,000 kuruş harac ve bu miktarda yarısını aşan hediye tediyesine devam etmektedirler.,.

İlk İngiliz elçisi Harborne, mutaassıp bir protestan Hıristiyan olduğundan, o sıralarda bütün Hıristiyanlarca Türklere karşı beslenen din düşmanlığını o da gütmekte ve mektubundan açıkça görüldüğü veçhile, İran harblerinin Türkiye'de sebebiyet verdiği sarsıntılara sevinmektedir; hattâ mektuplarının birinde, Hıristiyan Devletler birleşirlerse Türkleri kolayca İstanbul'dan bile koğabileceklerini ve bunun İran'a karşı harb devamettiği sıralarda mümkün olacağını bile haber vermektedir. Maamafih Harborne'den sonra elçi olan Edward Barton'un bir Türk dostu olduğunu biliyoruz; fakat o da, sırası geldikçe Osmanlı İmparatorluğunda gördüğü zaaf alâmetlerini ve işbaşındakilerin ahlâksızlıklarını kayıddan geri durmuyor; bu hususta kendisine malûmat verenlerin Osmanlı İmparator-

luğunda en büyük makamları işgal edenlerden biri olması ayrıca enteresandır. Barton tarafından 13 Eylül 1588 de İstanbuldan gönderilen mektuptan (F. C. Vol. XXII, 199 - 201 pp) şu parça bunu teyid ediyor :

"Yeni Kapudan Paşa (Hasan Paşa) tarafından kabuledildim. Kraliçeye karşı dostluk hususunda birçok güzel vaadlerde bulundu ve (bundan başka) Efendisinin (yani III. Muradın) aç gözlülüğünden ve Paşaların hiyanetinden şikâyet etti. Bu Paşalardan bazılarının, tamahkârlıkları hasebiyle, bu Devleti yıkmakta olduklarını, bazılarının da şahsî menfaat hesablarıyla Efendilerinin namus ve şerefini berbad ve memleketlerinin refahını haleldar ettiklerini söyledi,"... Bunu müteakip, Hasan Paşa'nın, paranın kıymetinin düşürülmesi ve bundan doğan neticelerden acı acı şikâyeti, teferruatıyla nakledilmektedir.

Harborne'in ve Barton'un mektuplarında, o devir Türkiye ahvali hakkında, bizim kaynaklarda bulunmayan birçok teferruata rastlanıyor ; tabiatıyla Osmanlı İmparatorluğunda gelişen İngiliz ticareti meselesine en çok yer verilmiştir. Her iki elçinin, bu sıralarda İngilizlere, Türkler tarafından, diğer Hıristiyanlardan çok farklı bir muamele yapılmış olduğunu tebarüz ettirmeleri ayrıca enteresandır ; İngilizler, Protestanlığı kabulle, âdeta "putperest," Katoliklerden ayrılmış ve "hak yola," girmiş telâkki edilmişlerdi. Hattâ, Elizabet ile III. Murad arasındaki siyasi yakınlık biraz da bu görüşe dayanmış gibidir.

* * *

İstanbul'daki ilk İngiliz ajanları ve elçilerinin Türkiye'den gönderdikleri mektuplarda, Türkiye ahvaline ait çok enteresan malûmat bulmak mümkündür. Meselâ 21 Temmuz 1582 tarihli uzun bir yazıda (SP 97/ 1. F. C. 1582) Sultanın alay merasimi tasvir ediliyor ; Harborne'in 24 Nisan 1583 tarihli mektubunda Padişaha Kraliçe tarafından gönderilen hediyeler hakkında etraflıca malûmat bulunuyor ; 28 Mart 1585 tarihli bir yazıda da Tatarlar'a ve İstanbul'da satılan Rus kölelerine ait enteresan malûmat veriliyor ; 1 Mart 1585 tarihli başka bir mektupta da İslâm Giray'ın isyanı, Moskofların Kırım hanına yardımları, Kafkaslar'a Türk askerinin gönderilmesi, İspanya kıralının İngiltere'yi zabt etmek istediğine dair plânları hakkında malûmat verilmektedir. 31 Ağustos 1588 tarihli (Barton'dan Walsingham'a) bir mektupta da Osmanlı Devletinin umumî durumu ve Türk siyasetinin esasları, İngiliz - Türk münasebetlerine ait enteresan kayıtlar bulunuyor. Bunların bir kısmı Lâtince, bazıları İtalyanca veya -çok muğlak bir dille yazılmış- İngilizcedir.

The Public Record Office'de bizim için en ehemmiyetli vesikalar Osmanlı Padişâhları ve Sadrîâzamlarının İngiltere kral ve kraliçelerine gönderdikleri nâmeler ve mektuplardır ; Osmanlı Diplomatiğine ait bu cins malzeme diğer Avrupa Arşivlerinde de mühim bir yekûn tutuyor ; Başvekâlat Hazine-i Evrakında bunların suretlerinin tam olarak muhafaza

edilmemesine mukabil, Avrupa'dakilerin tam asıllarını teşkil etmeleri itibariyle bunlar Osmanlı Diplomatîği'ni tetkik için esas malzeme mahiyetindedirler ; bundan ötürü Londra'daki Devlet Arşivinde muhafaza edilen Osmanlı - Türk vesikalarının kıymeti kendiliğinden anlaşılır. Padişah ve Sadrîâzamlardan başka, Trablus, Cezayir ve Tunus beyleri tarafından gönderilen ve Türkçe olarak kaleme alınan yazılar da çoktur.

The Public Record Office'deki Türkçe nâmelerin ayrı bir Kataloğu henüz mevcut değildir ; bunlar toplu bir halde STATE PAPERS (102/61) ve (102/62) defterlerinde, bir de dağınık bir halde (102/4) de mevcuttur. Tarih sırasıyla bunları naklediyoruz (Sıra numarası bizimdir ve Liste tam değildir) :

1. Sultan III. Murad'dan Kraliçe Elizabet'e, Karabet adlı bir tüccarın İngiltereye gönderildiğine dair.
(SP 102/4) [Receb sonu 988. = 1 - 10 Eylül 1580.]
2. III. Murad'dan Elizabet'e.
(SP 102/61) [Reb. II. sonu 991 - 12 - 22 Mayıs 1583.]
P. B. O. de Müzede teşhir ediliyor.
(Bak. ilerde, Metin ve Faksimilesi)
3. Vezîr-i âzam Siyavuş Paşa'dan Kraliçe Elizabet'e.
(SP 102/61) [Reb. II. sonu 991.]
4. II. Murad'dan Elizabet'e,
(SP 102/61) [Şaban ort. 998.]
5. III. Murad'dan Elizabet'e
(SP 102 / 61) [Reb. I. ort. 999.]
6. Vezîr-i âzam Sinan Paşa'dan Portekiz Beyi'ne (Don Antonio)
(SP 102 / 61) [Reb. I. ort. 999.]
7. III. Murad'dan Elizabet'e
(SP 102 / 61) [Reb. II. sonu 1000.]
8. Vezîr-i âzam Siyavuş Paşa'dan Kraliçe Elizabet'e.
(SP 102 / 61) [Ramazan sonu 1000.]
9. III. Murad'dan Elizabet'e.
(SP 102 / 4) [Şevval sonn 1000.]
10. Siyavuş Paşa'dan Elizabet'e.
(SP 102 / 4) [Şevval sonu 1000.]
11. III. Murad'dan Elizabet'e.
(SP 102 / 61) [Şevval sonu 1001.]
12. Sinan Paşa'dan Elizabet'e.
(SP 102 / 4) [Şevval sonu 1001.]
13. Sinan Paşa'dan Elizabet'e.
(SP 102 / 4) [Sefer başı 1002.]
14. Sinan Paşa'dan Elizabet'e.
(SP 102 / 4) [Zilk. ort. 1003.]
15. II. Selim'den Elizabet'e.
(SP 102 / 4) [Sefer ort. 1004.]

16. Sinan Paşa'dan Elizabet'e.
(SP 102 / 4) [Sefer ort. 1004.]
17. III. Mehmed'den Elizabet'e.
(SP 102 / 4) [Şevval ort. 1004.]
18. III. Mehmed'den Elizabet'e.
(SP 102 / 4) [Receb 5. 1005.]
19. Sinan Paşa'dan Elizabet'e.
(SP 102 / 4) [Şaban sonu 1004.]
20. III. Mehmed'den Elizabet'e.
(SP 102 / 4) [Receb sonu 1009]
21. İbrahim Paşa'dan Elizabet'e.
(SP 102 / 61) [Receb sonu 1009]
22. I. Ahmed'den I. James'e.
(SP 102 / 4) [Receb sonu 1012.]
23. I. Ahmed'den I. James'e.
(SP 102 / 61) [Zilh. sonu 1009]
24. I. Ahmed'den I. James'e.
(SP 102 / 4) [Receb ort. 1019]
25. IV. Murad'dan I. James'e.
(SP 102 / 4) [Cemaz. 1. 1039]
26. Receb Paşa'dan I. James'e.
(SP 102 / 4) [Tarihsiz]
27. Mehmed Paşa'dan II. Charles'e.
(SP 102 / 61) [Tercemesinde tarih: 1040]
28. Cezayir Beylerbeyi Mehmed bin Süleyman'dan II. Charles'e.
(SP 102 / 61) [Tarihsiz].
29. IV. Mehmed'den II. Charles'e,
(SP 102 / 4) [Receb ort. 1080.]
30. Ali Paşa'dan III. William'a,
(SP 102 / 61) [Zilh. 1102.]
31. II. Ahmed'den III. William'a,
(SP 102 / 62) [Ramazan ort. 1102.]
32. Cezayir Dayısı Şaban'dan III. William'a,
(SP 102 / 62) [Ram. ort. 1102.]
33. Ali Paşa'dan III. William'a,
(SP. 102 / 62) [Zilk. sonu 1103.]
34. Cezayir Dayısı Şaban'dan III. William'a,
(SP 102 / 62) [9 Zilh. 1106.]
35. Cezayir Dayısı El-Hac Ahmed'den III. William'a,
(SP 102 / 62) [1 Muh. 1107.]
36. II. Mustafa'dan III. William'a,
(SP 102 / 62) [Ram. sonu 1111.]
37. Hüseyin Paşa'dan III. William'a,
(SP 102 / 62) [Zilk. 1113.]

38. III. Ahmed'den Kraliçe Anna'ya,
(SP 102 / 62) [Reb. II. ort. 1115.]
39. Hasan Paşa'dan Kraliçe Anna'ya,
(SP 102 / 62) [Reb II. ort. 1115.]
40. III. Ahmed'den Kraliçe Anna'ya,
(SP 102 / 4) [Reb. I. ort. 1123.]
41. Baltacı Mehmed Paşa'dan Kraliçe Anna'ya
(SP 102 / 4) [Reb. I. ort. 1123.]
42. III. Ahmed'den I. George'e,
(SP 102 / 62) [Muh. ort. 1128.]
43. Ali Paşa'dan I. George'a,
(SP 102 / 65) [Muh. ort. 1128.]
44. Vezîr-i âzam (Nevşehirli) İbrahim Paşa'dan I. George'a.
(SP 102 / 62) [Tarih: tercemede 9 XII. 1720.]
45. III. Ahmed'den II. George'a.
(SP 102 / 62) [Cemz. I. ort. 1141].
46. Vezîr-i âzam İbrahim Paşa'dan II. George'a.
(SP 102 / 62) [Tarih tercümesinde 28 Nisan 1729.]
47. Vezîr-i âzam Ali Paşa'dan II. George a.
(SP 102 / 62) [Tarihsiz]
48. Vezîr-i âzam İbrahim Paşa'dan II. George'a.
(SP 102 / 4) [Tarihsiz]
49. Vezîr-i âzam İbrahim Paşa'dan II. George'a.
(SP 102 / 4) [Tarihsiz]
50. III. Ahmed'den II. George'a.
(SP 102 / 4) [Zilk sonu 1143.]
51. Vezîr-i âzam Mehmed Paşa'dan III. George'a.
(SP 102 / 62) [Tarihsiz Tercemesinde 1765.]
52. Haleb Nakibi Es-Seyyid Mehmed Tahazededen İngiliz konsolusuna.
(SP 102 / 62) [Tarihsiz, 1769].
53. Halep Kadısına buyuruldu.
(SP 102 / 62) [Cemaz. I. 1177.]
54. Selânik Kadısına hüküm.
(SP 102 / 62) [Tarihsiz,]
55. Mütercim George Aida (?) dan Yeniçeri ağasına arzihal.
(SP 102 / 62) [1769 ?]
56. Fransız Konsolosu Tomas'dan Haleb Kadısına arzihal.
(SP 102 / 62) [Muharrem 1178]
57. Haleb Naibi Es-Seyyid Ahmed'den Fransız konsolosuna.
(SP 102 / 62) [10 Muharrem 1178]
58. Sultan I. Abdülhamid'den III. George'a.
(SP 102 / 62) [17 Zilk. 1187]
59. Vezîr-i âzam Mehmed Paşa'dan III. George'a.
(SP 102 / 62) [25 Zilk. 1187 21 Haziran 1774]

60. III. Selim'den III. George'a.

(SP 102/4)

[Sefer başı 1208]

(İngiltereye gönderilen ilk daimî elçi Yusuf Ağâh efendinin tayini münasebetiyle)

61. Vezîr-i âzam Mehmed Paşa'dan III. George'a.

(SP 102/4)

[Tarihsiz]

(Yusuf Ağâh efendinin elçiliğine tayini hakkında)

STATE PAPERS 102/1 *Royal Letters*'de, Tunus ve Cezayir beylerinden İngiltere kralına Türkçe olarak yazılan birçok mektup mevcuttur; bunlar Tunus ve Cezayir ile İngiltere arasındaki münasebetleri aydınlatmak bakımından çok enteresandır. SP 102/2 Tunus ve Cezayir beylerininkinden başka Osmanlı Vezîr-i âzamlarından gelen yazıları da ihtiva ediyor; bunlar arasında arapça, farsça, italyanca ve ispanyolca yazılan vesikalar da bulunuyor; birçoğunun fransızca ve ingilizce tercemeleri de mevcuttur.

Osmanlı Padişahları ve Vezîr-i âzamlarından Türkçe olarak yazılan son nâme ve mektuplar, III. Selim ve II. Mahmud zamanlarına aittir. Bunlar F. O. 95/496 ve F. O. 1686 daki *Royal Letters, Turkey* kısmında bulunuyor. F. O. 95/496 daki tomar tasnif edilmemiş bir halde 1832 yılına kadar varan, birçok name-i Humayun ve Vezîr-iâzamlardan gelen mektupları ihtiva ediyor. Bunlardan sonuncusunu II. Mahmud'dan IV. William'a yazılan bir name teşkil ediyor.

İngiliz-Türk münasebetlerine ait en eski vesikaların Türkçe asılları muhafaza edilmemiştir, ancak lâtince tercemeleri mevcuttur; bu kabilden olmak üzere, Kanunî Sultan Süleyman tarafından, 961 (m. 1553) yılında İngiliz seyyah ve tüccarlarından Anthony Jenkinson'a verilen berat'ın metnin (lâtincesinden?) ingilizceye tercemesini Hakluyt naklediyor (V, 109-110). Aynı vechile Sultan III. Murad'dan Kraliçe Elizabeth'e gönderilen ilk (?) nâmenin de (987 Hicrî; lâtince tercemesinde 20 Mart 1579) da ancak lâtince tercemesi mevcuttur (The Public Record Office, SP 97/1. f. 1.; Cal. F. 1578-79, No. 613, 453-454 pp); Sultan Murad bu nâmesinde, İstanbul'a İngiltere'den bir adamın (Harborne) gelmiş olduğu ve kendisine, iki İngiliz tüccarının refakatında yeniden Türkiye'ye dönmesine izin verileceği bildiriliyor. Bunun cevabı olup, Elizabeth tarafından yazılan ilk (?) nâmenin kopyası (İstanbul Başvekâlet Hazine-i evrakında aslı veya kopyası bilinmiyor) The Public Record Office'de mevcuttur (SP 97/1. *Calendar*, F. 1579-1580; No 70, 76-77 pp; 25 October 1579). Osmanlı Padişahlarından gelen bazı nâmelerin ancak (lâtince) tercemeleri muhafaza edilmiştir; bunlardan biri (ve en eskisi) Reb. II. sonu 993 (1585 Nisan) tarihli bir namedir.

The Public Record'da muhafaza edilen en eski Türkçe vesikanın, Receb sonu 988 (1-10 Eylül 1580) tarihli ve Karabet adlı bir tüccarın İngiltereye gönderilişine ait bir nâme olduğunu yukarda görmüştük. İki

devlet arasındaki siyasî ve ekonomik münasebetlere dair muhafaza edilen en eski Nâme-i Hümayun ise III. Murad'dan Kraliçe Elizabet'e hitaben yazılan, Rebiülahir sonu 991 tarihli (12-22 Mayıs 1583) bir nâmedir; bu nâme Public Record Office Müzesindeki sergide teşhir edilmektedir (bk. Metin I.)

İngiltere'nin Türkiye ile ilgilenmelerinin başlıca hedefi Memalik-i Osmaniyyede (Levante'de) ticaret için hak ve imtiyazlar elde etmekte; kendilerine bu hakkı veren "Berat", (Capitulation) Reb. I. sonu 988 (16-26 Mayıs 1580) de verilmişti; bunun Türkçe metni (kopyası) Bodleian Kütüphanesinde mahfuzdur (bk. ilerde); lâtince tercemesi de (daha geç bir tarihli) P. R. O. de mevcuttur (*Treaty Papers*, LV, 1; *League between the Sultan Murad or Amurath Khan and Queen Elizabeth*. Latin. A. D. 1581, June 1 SP Foreign Cal. 1583 (Vol. XVII), 732, p. No. 786).

Türkçe nâmelerin tercemesi önceleri lâtince olarak yapılmışken, bir müddet sonra (her halde lâtince tercemesinden) ingilizceye çevrildiğini görüyoruz; bunlardan en eskisi Sultan IV. Murad'dan Kral I. Charles'e 1626 da, gönderilen bir nâmenin tercemesidir; bu ilk tercemeler hakkında bir fikir vermek üzere bir kısmını naklediyoruz:

Prince Morad ever successfull

To the Mighty Prince Renvuned among the Ma:^{ties} of the Princes of the law of Jesus, obeyed of the greate Potentatis, followers of the Messiah, the only Director of the important affaires of the Nazaren People, Souereign of the limitts of power and Honor, the most glorious Charles, King of Great Britain, to whose last daies wee wish all felicity.

To the Sublime and happy Throne of our high Port, the seat of the perpetuall vicariat, to which bee the mercy of the Divino Ma:^{ties} of the Mighty God, and by the grace of the Lord was the Seal of the Prophets, upon whom bee continuall blessing, and the Refuge of the Princes upon the face of the Earth, and the sanctuary of the Potentas of the world, Your Letter with accustomed sincerity arrived by the hands of the Amb(assad) or the elect among the Nation of Messiah Sr Tho (mas) Roe, Resident in our happy Port to whose end wee wish blessedness . . . (SP 102/62 p. 77)

İstanbul, Başvekâlet Hazîne-i Evrakı'nda, Osmanlı Padişahlarına yabancı hükümdarlardan gelen nâmelerin asıları, XVIII. yüzyıla kadar, hemen hemen hiç muhafaza edilmemiştir; bunların ancak bazılarının türkçe tercemelerinden yapılan kopyaları biliniyor (bk. Ahmed Feridun Bey, *Münşeât-üs-Salâtin*, II, 385-386; 386-387). Kraliçe Elizabet'ten gelen nâmelerin kopyalarına rastlanamıyor; mamafih bunlardan bazılarının şurada burada dağınık olan Münşeâtlarda bulunması lâzımgelir; bu kabilden olmak üzere Manchester'deki John Rylands Library'deki Türkçe elyazmaları arasında (No 37. Bk. ilerde) muhafaza edilen ve İngiltere

kralından Asitane-i Devlet- Aşyan'a gelen recanâmedir başlığını taşıyan bir tanesini gösterebiliriz. (I. Charles tarafından gönderilmiş olup, 1. Mart 1625 tarihlidir). The Public Record Office'de İngiliz kırıllarının Osmanlı Padişahlarına gönderdikleri namelerinden birçoğunun sureti (latince ve sonraları İngilizce) mevcuttur ki, bunlar, Arşivimizde muhafaza edilmeyen, veya Münşeât mecmualarında sureti bulunmayan nâmeleri tamamlamak bakımından mühimdir. Metinler kısmında neşrettiğimiz böyle bir nâme (bk. Metin II) İngiliz krallarından gelen mektupların mahiyeti hakkında bir fikir verebilir.

Burada ancak esas hatlarına temas ettiğimiz ve bazı misallerle aydınlatmağa çalıştığımız The Public Record Office'deki malzeme'nin Osmanlı Tarihi bakımından büyük bir ehemmiyeti olduğu meydandadır. Millî tarihimizi işlerken bu malzemedен istifade edilmesi gerektiği de aşikârdır.

II.

THE BRITISH MUSEUM

British Museum dünyaca tanınmış bir müessesedir; ilmin her branşı için, burada en iyi kolleksiyon, elyazmaları ve çok miktarda müracaat kitapları bulunur; Türk tarihi, dili ve edebiyatı ve umumiyetle oryantalistik sahasına ait de zengin malzemeyi burada bulmak mümkündür.

B. M., Londra'nın merkezinde, klâsik Yunan stilinde yapılmış, yüksek kubbeli muazzam bir binadır; şimdiki yapı 1857 de bitirilmiş olmakla beraber, Müze kütüphanesinin tesisi 1755 yılına aittir; Sloane adlı yüksek bir aileye mensub bir zatın, vasiyetnamesi mucibince, bıraktığı elyazmaların, kitaplar ve kolleksiyonların Devletçe satın alınarak, Müzeye devredilmesi suretiyle kütüphanenin temeli kurulmuştu. 1757 de kral II. George'ın kütüphanesi, B. M. e katılınca, kitapların yekûnu birdenbire artmış ve az sonra Parlamentoca kabul edilen bir kanun gereğince, İngiltere'de basılan her kitaptan bir nushanın parasız olarak B. M. ye verilmesi mecburiyetinden sonra, kitapların adedi süratle çoğalmıştır. 1759 da umumun istifadesine açılmış olan B. M., kısa bir zaman içinde yalnız İngiltere'de değil bütün dünyada en büyük ve en kıymetli eserleri, kolleksiyonları ihtiva eden bir kütüphane haline gelmiştir. Buraya, yalnız kırılların kütüphaneleri devredilmekle kalmamış, birçok kimseler de hususî kütüphaneleri ve kolleksiyonlarını teberru etmek suretiyle, bu müessesenin büyümesine yardım etmişlerdir; aynı zamanda Parlâmento da kütüphaneler, kolleksiyonlar, elyazmaları satın alınması için para vermekle, B. M. in gelişmesi işine yakın bir ilgi göstermiştir. Bütün bu etraflı ilgi ve yardım neticesinde British Museum bugünkü yüksek mevkiini bulmuştur.

B. M. daki kitap mevcudunun hali hazırda beş milyonu geçtiği biliniyor; Amerika ve Rusya'da adet bakımından bundan fazla kitabı

olan kütüphaneler varsa da, koleksiyonların kıymeti bakımından B. M. muhakkak ki dünyadaki bütün kütüphanelerden üstündür. Elyazmaların miktarı ise 70 bini geçer; bunlardan 16 binden fazlası Şark dillerine ait olup, Türkçeleri 1200-1300 arasındadır. Türkçe, arapça ve farsça elyazmaların kataloğu vaktiyle Ch. Rieu tarafından tanzim edilmiş ve basılmıştır (bk. *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*. By Charles Rieu, Keeper of the Oriental MSS. London 1888).

Bu kataloğların tanziminden sonra Müzeye boyuna yeni elyazmalar alınmış, fakat bunların listesi henüz neşredilmemiştir. Türkçe elyazmaları arasında Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihi bakımından, bazıları tek nüsha olmak üzere, çok mühim yazmalar vardır; bunlardan Rabguzî'nin *Kasas-ül-Enbiya'sı* (Rieu Add. 7851), Bihiştî'nin *Tevarih-i Âl-i Osman'ı* (Rieu, Add 7862) başta geliyor. Sir Aurel Stein tarafından Doğu Türkistan'ından getirilen Uygurca malzeme de, Berlin'deki bu cins malzemedenden sonra, en mühim koleksiyonlardan birini teşkil etmektedir.

Osmanlı Diplomatîği için de B. M. de gayet mühim malzeme bulmak mümkündür; meselâ (Rieu, Cat. Add. 7857) deki *Münşeat* veya, İngilteredeki ilk daimî Türk elçisi Yusuf Ağâh Efendiye ve kendisinden sonra Londra'ya elçi olarak gönderilen İsmail Ferruh Efendiye ait nâmeler (Add. Ms. 56 21, 561, 1-4), bunlardan bir kaçıdır. Bu hususta Rieu'nin kataloğlarında kâfi derecede malûmat verilmiş olduğundan, ilgililer oraya müracaat edebilirler.

British Museum'deki mühim koleksiyonlardan biri de, yeni Osmanlıların, Abdülhamid'in istibdadına karşı mücadele için İngiltere'de çıkardıkları gazetelerdir. Bunların başında, Ali Suavi tarafından ilk nüshası 31 Ağustos 1867 de çıkarılan *Muhbir* gazetesi geliyor; sonra Ziya Paşa ve Namık Kemal'in çıkardıkları *Hürriyet* (Sayı 1. 29 Haziran 1868) ve diğer gazete ve mecmualar geliyor (Kayıd No. 14498. d. 1-7) Yeni Osmanlıların bu gibi neşriyatının toplu ve tam bir koleksiyonunu, zannederseniz, British Museum'den başka bir yerde bulmak güçtür.

III.

THE BODLEIAN LIBRARY (Oxford)

Avrupa umumî kütüphanelerinin en eskisi ve kitap adedinin çokluğu bakımından İngiltere'nin ikinci büyük kütüphanesi olan Oxford'daki The Bodleian Library, dünya kütüphaneleri arasında çok önemli bir yer işgal eder. Hususî teberrular ve vasiyetnameler yolu ile nasıl büyük bir kütüphanenin meydana gelebileceği hakkında bir misal gösterilmek istenirse, the Bodleian Library bu hususta en iyi bir misal teşkil edebilir. 2 milyon basılmış eser ve arapça, farsça, türkçe ve diğer dillerde olmak üzere 40 binden fazla elyazması bulunan bu kütüphanenin büyük bir kısmı hususî teberrular ve vasiyetnâmeler suretiyle bırakılan kitap

ve malzemeden meydana gelmiştir. Bodleian kütüphanesinin kuruluş tarihi 1602 yılında olmakla beraber, esasları 14. yüzyıla kadar çıkar ; 1337 de ölen Piskopus Cobham bu müessesenin kurucularından sayılır. Önceleri küçük bir salona sığan kitaplar, Gloucester dükü Humpfrey'in (öl. 1447) geniş ölçüdeki teberruu ve para yardımı sayesinde, çoğalmış, bu teberru bugünkü kütüphanenin esasını teşkil etmiştir. 1489'da Kütüphane binasına bazı ilâveler yapılmıştı. Reförm zamanında kütüphane büyük tahribata uğramış, elyazmaları ve kitapları yağma edilmişti. Ancak bu tarihten 50 yıl sonra bu müessese yeniden diriltilmiş ve süratle gelişmesine imkân verilmişti. Bu hususta Thomas Bodleian önyak olmuştur. Zamanına göre çok iyi bir tahsil etmiş olan Thomas Bodleian, resmî vazifelerini bırakıp inzivaya çekilince, bütün şahsî serveti ve gayretini Oxford Üniversitesi kütüphanesini canlandırmağa harcamış, bu maksatla zengin kütüphanesini, elyazmalarını, kolleksiyonlarını ve matbu eserlerini bu kütüphaneye teberru etmek suretiyle bugünkü Bodleian'ı kurmuştu. 1602'de Bodleian kütüphanesi Üniversite mensuplarına açılmış bulunuyordu. Bu tarihten sonra müessese süratle gelişmiş ve İngiltere'nin (The British Museum'den sonra) en büyük kütüphanesi derecesine yükselmiştir.

Bodleian Kütüphanesinin gelişmesi (tıpkı British Museum gibi) şu üç yolla mümkün olmuştur: 1. Teberru ve vasiyetnameler 2. Satın alınan eserler; 3. Copyright Act, yani İngiltere'de basılan her kitabın bir nushasının, parasız olarak gönderilmesi mecburiyeti. Kitapların adedi çoğalınca kütüphaneye ilâveler yapılmışsa da, esas bina eski şeklini muhafaza etmiştir; bizim eski medreseleri veya cami kütüphanelerini kısmen andırmaktadır.

Bodleian kütüphanesindeki Şark dillerine ait elyazmaların kataloğu mevcuttur: *Catalogue of the Persian, Turkish, Hindustani and Pushtu manuscripts in the Bodleian Library*. Part I. Persian. By Sachau and Ethé (1889). Part II. *Turkish, Hindustani, Pushtu and additional Persian manuscripts*. By. H. Ethé (1930) Arapça elyazmaların kataloğu da Prof. Kahle tarafından hazırlanmaktadır. Türkçe vesikalar arasında bilhassa şunlar mühimdir: (Ethé Kataloğu II, 1169; (24) 2062. İngiliz tüccarlarına verilen "Capitulation"lar (imtiyaz beratları) (26) 2065. Vezir-i âzamlar tarafından gönderilen birçok yazı, İngiliz elçilerinin Babîâliye sundukları yazılar (1093-1096 Hicri - 1682-1685); (28) 2066, Türkçe ve İtalyanca kaleme alınan (1098-1102 - 1687-1691 yıllarında) birçok resmî evrak, hüküm ve buyurultular kolleksiyonudur; bunlar İngiliz elçisi Sir William Trumbull'un Babîâli ile muhaberatına ait olup, bu devir İngiliz-Türk münasebetlerini tetkik için çok mühimdir. Ethé Kataloğu II, 1272, (250) 2288. Muhtelif ferman ve beratlar (1605-1655 yıllarına ait); II, 1227, (137) 2175. Muhtelif nâme-i hümayunlar ve resmî muhaberatı ihtiva eden bir inşa (النشا) defteri. Kraliçe Elizabeth devrine ait bazı malzeme burada bulunuyor (Laud. Or. 67).

İlk İngiliz elçisi William Harborne'in İstanbul'a gelişinden sonra, İngiliz tüccarlarına Memalik-i Osmaniye'de ticaret yapmak hakkını tanıyan ilk "Capitulations,, (Berat) Reb. II. başı 988 yılı (16-26 Mayıs 1580). Bu "capitulation,, lar, The Levant Company'ye mensup tüccarların Osmanlı İmparatorluğun'daki faaliyetlerini düzenliyen ve İngiliz-Türk ekonomik münasebetlerine esas teşkil eden maddeleri ihtiva etmektedir; ve zaman zaman genişletilmiştir (bk. Yuk. State Papers 108. 28 Oct. 1641).

Aynı külliyattaki enteresan bir vesika da, İngiliz elçisi Harborne veya Barton tarafından, İspanya'ya karşı Türklerin yardımını temin maksadiyle *Dergâh-ı muallâya arz-ı ahval ilâm olunur* başlıklı bir yazıdır.

Bir de, lâtince ve İngilizce birçok muhaberâtı ihtiva eden (bunlar arasında 1587 tarihli, Leh kralı Sigismund III. den Vezir-i âzam Siyavuş Paşa'ya gönderilen) bir koleksiyonda (Tann. 79) bazı Türkçe parçalar bulunuyor; bunlar İngiliz kaptanları ve tüccarlarına verilen "Yol kâğıdları,,dır. (993, 994, 995 ve 998 Hicrî tarihli = m. 1585 - 1589). Bodleian kütüphanesindeki Türkçe malzemeler üzerinde, hali hazırda Londra Üniversitesinde Türkçe Kürsüsünü işgal eden Profesör Paul Wittek, incelemeler yapmıştır ve yakında neşredilmek üzeredir. (Bk. *The Turkish Documents in Hakluyt's "Voyages,,*. Bulletin of the Institute of Historical Research. Vol. XIX No. 57 (Nov. 1942) 121).

IV.

JOHN RYLANDS LIBRARY (Manchester)

Dünya ölçüsünde bir ticaret ve sanayi merkezi sayılan Manchester şehri aynı zamanda İngiltere'nin en büyük kütüphanelerine sahip olmakla da şöret bulmuştur. Manchester Central Library (Merkez Kütüphanesi) İngiltere'nin en iyi tanzim edilmiş ve servisi en iyi olan bir kütüphanesi olarak tanınmıştır. Bu şehirdeki kütüphaneler arasında bizim için en enteresan olanı, John Rylands Library'dir. Dışarıdan eski bir gotik kilisesini andıran şimdiki kütüphane binası, yapılabildiği halde, Manchester'deki bütün binalar gibi, fabrika bacalarının kurumu yüzünden simsiyah olmuştur. Kütüphanenin içi de tam bir kilise manzarası arz ediyor. Bu müessese tamamiyle hususidir. Devlet'ten yardım görmez ve Manchester'li zengin bir tüccar olan John Rylands'in vasiyeti mucibince, ölümünü müteakib karısı tarafından tesis edilmiştir. Çok nadir elyazmaları arasında m. II. yüzyıl ortalarında, Yukarı Mısır'da bulunan havariyundan St. John (Johannes) İncil'inden papirüs üzerinde yazılan bir parça vardır ki, bu kabilden en eskisini teşkiletmektedir. Justinian devrinden fil dişi kaplı çok zarif kitap cildi kapakları da Bizans sanatı bakımından en kıymetli eserler arasındadır.

Orta Çağlar Avrupası hıristiyan edebiyatı ve minyatürlerinden de burada fevkalâde enfes örnekler mevcuttur.

John Rylands Library'nin bizim için ehemmiyeti ise : burada adedi mühim bir yekûn tutan Arapça, Farsça ve Türkçe elyazmalarının bulunmasıdır; bunlar arasında az bilinen ve bazıları çok mühim olanları da vardır.

John Rylands Kütüphanesindeki Arapça ve Türkçe elyazmaların esasını, 1901 de Bayan Rylands tarafından satın alınan " Bibliotheca Lindesiana,, daki malzeme teşkil etmiştir; sonraları buna muhtelif kaynaklardan gelen elyazmaları katılarak, 2.000 e yakın elyazması toplanmıştır. John Rylands kütüphanesinin gelişmesinde, bu müessesede 40 yıldan fazla çalışan ve mesleğine, emsali az rastlanır fedakârlık, büyük bir aşk ve bilgi ile bağlı olan Henry Guppy'nin hizmeti çok büyük olmuştur.; aynı zamanda büyük bir ilim adamı olan Henry Cuppy, John Rylands Library'nin ikinci bânisi sayılıyor, ve geçen yılın Ağustosunda vukubulan ölümü ile İngiltere mümtaz bir şahsiyetini kaybetmiştir. Kütüphanenin, muntazam bir şekilde neşredilen ve kütüphanecilik bakımından gayet kıymetli yazıları ihtiva eden bir yayımı vardır : *Bulletin of the John Rylands Library*, Manchester; ayrıca Kütüphanede bulunan kıymetli elyazmaları tanıtan birçok broşür de basılmıştır. Kütüphanenin tarihçesi de vardır : *The John Rylands Library, 1899-1936. A brief record of its History with description of the building and its contents.* By the Librarian Henri Guppy, 1935.

Şark dillerindeki elyazmaların, daha eski sahipleri (Earl of Crawford) tarafından tanzim ettirilen, fakat pek muntazam olmıyan katalogları ve listeleri mevcuttur; bunlardan bazıları yalnız Türkçe elyazmalarına aittir : *Catalogue of Turkish MSS belonging to the Earl of Crawford* (matbu değil). Basılmış olarak : *Hand-List of Oriental Manuscripts : Arabic, Persian, Turkish (in the) Bibliotheca Lindesiana* (Now in the John Rylands Library) By Michael Kerney. Privately printed, 1898. Arapça elyazmaları ise A. Mingana tarafından tanzim ve neşredilmiştir : *Catalogue of the Arabic Manuscripts in the John Rylands Library.* Manchester 1934, 1192 pp. Mamafih bu katalogun her bakımdan tatmin edici olmadığı görülmüştür. Kataloglarda Türkçe eserlere ait verilen malûmat çok noksandır ve ancak umumî hatlariyle gösterilmiştir; bundan ötürü kütüphanedeki bazı elyazmalarını tanıtmak yerinde olur.

No 1.

Bâkî Divânı. Çok güzel bir nüsha. Tamam değil.

No 2.

Osman Gazi'den başlayarak-II. Osman'a kadar Padişahların portreleri. Müftü, Vezir-i âzam, Bostancıbaşı ve sair Osmanlı erkânı; saray maiyeti, çalgıcılar, Valide Sultan, Topçubaşı, Doğancı, Borazan v. s. 171 resim. Altlarında felemenkçe izahat veriliyor. Resimlerin büyüklüğü 10 santim

kadar. 1660 yılları Osmanlı İmparatorluğu kıyafetleri için güzel bir kaynak mahiyetindedir.

No 3.

Leylâ ile Mecnun çok güzel yazılmış ve minyatürlü bir nüsha.

No 4.

Osmanlı ordusu erkânı ve bütün kıtaların renkli resimleri. Ordu kıyafeti bakımından çok enteresan. Birkaç yüzden fazla renkli resim; Türkçe ve Felemenkçe izahlar. 10 metre uzunluğunda, genişliği 30 sm.

No 8.

Kırk Vezir Hikâyesi. 491 varak. 994 te yazılmıştır.

No 11.

Sefaretname-i Dürrî Mehmed Efendi ez. Memleketi França; Ez Memalik-i İran.

No 19.

Divan-ı Ahmedî. 654 varak.

No 33.

Fezleke-i Kâtib Çelebi (?). Noksan nüsha.

No 37.

Muhtelif resmi muhaberatın kopyaları 1131 den 1172 tarihlerine ait (bk. ilerde).

No 42.

Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde emr-i ticarete dair akdolan muahedenin suretidir (1197 Hicri-1783):

No 44.

Münşeat-ı Nâbi Efendi.

No 53.

Belgrad muhafızı ile başkaları tarafından Karlofça kumandanı Avusturya ceneraline mektuplar. 42 aded vesika.

No 74.

Mirât-ül-Edvâr. Muslihüddin Lârf. Hoca Sadettin tercemesi. 454 varak. Çok güzel bir nüsha.

No 71.

Şeyh Safiyüddin İshak Erdebilî'nin hayatı ve menkıbeleri. Şirazlı Mehmed Kâtip Neşatî (Bk. Rieu, Cat. 281 p).

No 78.

Menâzir-ül-avâlim. Mehmed bin Ömer bin Bayezid el-Aşîkî. (Bk. Flügel, Kat. II 431).

No 85.

Divan-ı Atayî. نفحة الازهار kısmındaki şu destan: 1020 Hicri-1620 Milâdi tarihinde vukubulan Kazak baskınına ait enteresan malûmat ihtiva ediyor.

No 142.

Evliya Çelebi Siyahatnamesi (III. Cild); çok güzel bir nüsha

No 37 deki muhtelif resmî muhaberat mecmuasında, bazıları çok mühim olmak üzere, nâme-i hümayunların ve Vezîr-i âzamların mektuplarının suretleri naklediliyor. 209 varaktan ibaret olan bu defterde, 1131 de, İstanbuldan Beç (Viyana)'e varıncaya kadar konak menzillerinin listesiyle başlıyor. Kırım Hanı'na, Moskof yurduna akın yapması için yazılan nâme-i hümayunlar (1054 tarihli), ve bilhassa Azak kalesine karşı yapılan Kazak hücumları, ve umumiyetle Kazaklar'la Osmanlılar arasındaki münasebeti aydınlatan mühim yazılara tesadüf ediyoruz. Kazak Hetmanı Bohdan Chmelnitski'ye yazılan nâme-i hümayunlar bunlardan biridir: (Bk. J. Rypka, *Die Korrespondenz der Hohen Pforte mit Bohdan Chmelnicki*. Archiv Orientalni, II (June 1930) 2. 262-283). Bu cins muhaberatın suretlerine Münşeât mecmualarında ve Mühimme defterlerinde çok az rastlandığından, John Rylands kütüphanesindeki bu Mecmua'nın değeri büyüktür. Aynı zamanda Leh-Türk münasebetlerine ait birkaç yazı mevcuttur (1016 yılı). Burada muhteviyatının ancak küçük bir kısmına temas ettiğimiz bu 37. No.lu *Defter*, Osmanlı Türk tarihine ait bazı mühim malzemenin, hiç beklenilmeyen bir kütüphanede dahi rastlanması mümkün olduğun gösteriyor.

John Rylands Kütüphanesinin en mühim elyazmaları arasında, emsaline az rastlanır çok büyük bir ölçüde ve fevkalâde güzel bir nesihle yazılmış, müzehheb bir Kur'an nüshasından başka, Arabça elyazm. 769 numara ile mukayyed 14 cildten ibaret bir Kur'an tefsiri de vardır. Bu tefsir iri ve güzel bir nesihle yazılan arapça metin altında farsça, ve onun altında da Rabguzi türkçesine (?) yakın bir türkçe ile yazılmıştır; bildiğimize göre, bu Türkçe metinler üzerinde herhangi bir esaslı araştırma henüz yapılmış değildir.